

ИЗГУБЕНАТА ЦЪРКВА

А. Манев, Т. Танев, В. Ташев

*Институт за Космически Изследвания, Българска Академия на Науките
Филиал Стара Загора, ПК 73, 6000 Стара Загора, България; e-mail: amanev@abv.bg*

THE LOST CHURCH

A. Manev, T. Tanev, V. Tashev

*Space Research and Technology Institute, Bulgarian Academy of Sciences
Stara Zagora Department, P.O.Box 73, 6000 Stara Zagora, Bulgaria; e-mail: amanev@abv.bg*

ABSTRACT

This paper proves that the Christian Round Church, situated close to Veliki Preslav was built in 324-330. Reliable historical sources have been used to explain facts which have not been clarified satisfactorily so far. The Round Church is positioned accurately on the history time line.

Key words: templ, Preslav.

За Кръглата църква до град Велики Преслав се знае и много и нищо... Уж всичко е ясно но май не е... Пред историческата наука възникват редица загадки, които наши и чужди учени се мъчат да обяснят и нагодят. Настоящото изследване цели да внесе малко яснота за истинската същност на открития храм и да го постави на полагащото му се място в българското църковно строителство. Множество изследователи се мъчат да намерят прилики между архитектурните елементи на църквата и други подобни храмове в Европа и Азия. Мъчат се да покажат откъде българите са взимали съответни елементи за да построят нещо си през IX-X век. Архитектурният стил бил „византийски, като се допускат известни кавказки или каролингски влияния” [1]. Истината може да се окаже съвсем друга и скандално невероятна. Може да се окаже, че Кръглата църква е един от малкото ПЪРВИ християнски храмове построени през IV век. Доказателствата за тази теза могат да се намерят разпръснати при много изследователи. са многобройни и тук се спираме само на някои по едри детайли.

Всички изследователи, независимо от противоречията им по други въпроси, са съгласни, че Кръглата църква не участва в дворцовия живот на столицата на България Велики Преслав. Първият въпрос е защо? Отговорът е прост – Защото по това време отдавна вече тази църква е разрушена и е покрита с пръст. На повърхността изглежда като малка „бабунка” не по-висока от 50-60 сантиметра.

През 1919 година преславският учител Юрдан Господинов започва да разкопава една малка „бабунка” извън крепостните стени на стария Велики Преслав. По думите на много стария жител на Преслав от това място турците навремето вадели камъни „за да правят киреч”. Излизат каменни зидове и той продължава да разкопава. През 1927 г. се намесва Българското историческо дружество и започват вече сериозни археологически разкопки на указаното място. Намесва се Кръстьо Миятев и други изследователи. Така започва мистерията...

Единственият съществуващ писмен документ, на който се основават историците, за датирането на Кръглата църква и Приписката на Тудор Доксов. Тази Приписка не е достигнала до наши дни. Намира се в старобългарския превод на „Четири слова против арианите” от византийския църковен деец и писател Атанасий Александрийски (293/ 298-373) и е известна от 4 пълни и един частичен препис от XV в., от два преписа от XVI и един от XVII в., всички руски. Най-старият от тях е писан през 1489 г. в Новгород, по нареждане на дякон Герасим Поповка от брат му Митя, и в него изрично се съобщава, че е преписан „от стари български книги” (ръкописът се намира в Руската Национална библиотека в Санкт Петербург).

Преводът е следния [2]:

„Тия благочестиви книги, наречени Атанасий, преведе по поръка на нашия български княз Симеон на славянски език от гръцки епископ Константин, ученик на Методий, архиепископ на Моравия, в годината от сътворението на света 6414 (906), индикт 10. По поръка на същия княз ги преписа черноризец Тодор Доксов на устието на Тича в годината 6415 (907), индикт 14, гдето е съградена от същия княз светата златна нова черква.....”

Ясно е, че става въпрос за църква, ясно е кога е построена, ясно е кой я е построил. НО! Първо Кръглата църква в Преслав е **КРАЙ** река Тича а не **ДО** Устието и. Разсъжденията, че на това място Тича излизала от планинското си течение са крайно несъстоятелни. Второ, щом Князът я е построил защо тя не участва в дворцовия живот на Столицата Преслав? Трето, защо Тудор Доксов не използва за ориентир построената вече **СТОЛИЦА** на България Преслав а указва устието на Тича? Четвърто, щом църквата е толкова ценна защо не е **ИЗВЪН** крепостната стена на Столицата? Има и още въпроси без отговори, свързани с Приписката на Тудор Доксов, когато тя се използва за датиране на Кръглата църква до Преслав. Нормалната човешка логика, когато не се използва спекулативно, не може да стигне до извода за връзка между Приписката на Тудор Доксов и Кръглата църква до Преслав и по този начин да се датира Кръглата църква. Следователно **НЯМА** писмено доказателство за датировката на Кръглата църква.

Нашият анализ ще започне от местното население на Балканите и създаването на града Преслав. Това, че населението на Балканския полуостров се нарича с различни имена от различните хронисти е доказано от Ганчо Ценов [3,4]. Било то траки, готи, гети, кимерийци, българи все става въпрос за предците на сегашните българи, или за „прабългарите”. Известно е, че това население е християнизирано от Апостол Андрей веднага след Петдесетница, когато той създава правата християнска епископска катедра в Бизантион а после в Одесос. До едикта на Император Галерий през 311 година християнството е забранена религия на територията на Римската империя. Следователно не може да има построени надземни християнски храмове преди това време.

Кога е създаден Преслав? Официалната наука твърди, че това е град, създаден от Омуртаг някъде около 814-816 година на мястото на военен лагер. Възможно е. НО! Но много по-отдавна гръцкият летописец Исихий Милетски пише[5], че затова, че готите са помогнали на Константин Велики да победи Лициний той им построил четири град : Преслав, Плиска, Дръстър и Констанца. Оригиналният запис на Исихий Милетки е показан на Фигура 1, старото име на Преслав е подчертано. На Исихий Милетски трябва да се вярва, тъй като той пише много близо до събитията – хронологията му е писана около 410 година а Константин разбива Лициний през 324 година. Следователно имаме неопровержимо доказателство, че Преслав е създаден много скоро след 324 година.

70 (5, ε'). Ταῦτα δὲ ἐκτίσθησαν ὡς εἴρηται παρὰ Οὐρ-
 10 βικίου πραιποσίτου καὶ Σαλλονστίου ἐπαρχοῦ καὶ τῶν λοι-
 πῶν, καταλεπῶν αὐτοῖς κεντηνάρια χρυσίου ἑξακόσια εἰς τε-
 τοὺς ἐμβόλους καὶ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ εἰς τὰ τεῖχη. Ἐκεῖνος
 δὲ ἦν κατὰ τῶν Σκυθῶν καὶ ὑποτάξας αὐτοὺς ἔκτισεν πό-
 λιν τὴν Προσθλάβαν καὶ τὴν Δίστραν καὶ τὴν Πλίσκουβαν
 15 καὶ τὴν Κωνσταντίαν. Ταῦτα δὲ ἐκτίσθησαν παρισταμένον
 τοῦ Οὐρβικίου εἰς χρόνους δύο ἡμισὶν ἀπὸ φωνῆς Ἑρμείου.
 71 (5, ε'). Ἐκτίσε δὲ καὶ τὰ Ἄρματιον δι' ὧν ἐπέξεν τὴν
 πόρτην αὐτοῦ καὶ τὰ ἄρματα αὐτοῦ ἐκεῖσε ἀπέθετο, ὅτε
 20 ὑπέταξεν τοὺς Βυζαντίους. Εἰς δὲ τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν
 αὐτοῦ υἱῶν ἔκτισεν παλάτια τὰ καλούμενα Κωνσταντιανὰς

Фигура 1

След като е създаден градът Преслав някъде около 324 година и християнството е вече официално признато най-естественото нещо е да се построи християнски храм в новосъздадения град. Въпросът е как се прави християнски храм по това време? Никъде няма

указания за това как трябва да се строи и каква трябва да е архитектурата на такъв храм. Още ги няма кръстокупулните църкви, няма ги и църквите с един или три кораба. Има натрупан опит в построяването на езически храмове – технологията на строежа е известна за това време. Но има и един неоспорим закон за християните – Библията [6]. Там в глава Изход Господ казва на Мойсей [6, Изход 20:25] :

20:25. Ако ми направиш жертвеник от камъни, не го зидай от дялани:защото, щом туриш на тях сечивото си, ще ги оскверниш

Ето го първото указание на Мойсей как се прави храм.

Второто указание на Мойсей е дадено в следващото изречение [6, Изход 20:26] :

20:26. И да не се качваш по стъпала на жертвеника Ми, за да не се открие на него твоята голота.

Същият този текст но в друг превод изглежда така :

20:25 Но ако Ми издигнеш каменен олтар, да го не съзидаш от дялани камъни; защото ако дигнеш на него сечиво, ще го оскверниш.

20:26 И да се не качваш на олтара Ми по стъпала, за да се не открие голотата ти на него.

Смисълът и в двете форми на заповед е един и същ.

По-нататък на още едно място в Стария завет са дадени указания на Соломон как да направи храма на Господа [6,Трета книга:Царства Глава 6] :

6:2 Храмът, който цар Соломон съгради Господу, беше дълъг шейсет лакти, широк-двасет и висок – трийсет лакти;

6:3 притворът пред храмът беше дълъг дващест лакти , според ширината на храма, и широк – десет лакти пред храма.

Втора Книга на Летописите Глава 3 :

3:3 Основата, положена от Соломона при граденето на дома Божий, беше тая: дължина шейсет лакти, по старата мярка, а ширина - дващест лакти;

3:4 а притворът пред дома беше дълъг колкото ширината на дома –дващест лакти, висок пак – сто и дващест. И отвътре го обкова с чисто злато.

Ранното християнско богослужение се е създавало по подобие на синагогичното богослужение, което му е дало и формата и съществена част от съдържанието [7]. Поради това и между структурата на късноантичните синагоги и раннохристиянските църкви има непосредствена връзка [8].

По това време е известен за света Храмът на Соломон с двете кули отпред. Но християнският храм трябва да съответства на указанията дадени от Пророците в Стария завет. Пророк Малахия нарича Месията “слънце на правдата” [6, 4:2], а свещеникът Захария, баща на св. Йоан Кръстител, го определя като “Изток свише” [6,Лук. 1:78]. Поради това църквите вече не са ориентирани към Йерусалим, а към изток, защото оттам се очаква второто пришествие на Христос Според 90-то правило на св. Василий Велики (330-379) християнската молитва трябва да се отправя само към изток, или в християнския храм молещите се трябва да са обърнати на изток.

Раннохристиянската литургическа практика се отличава от съвременната по много показатели. Съответно и литургичното планиране се променя с времето, като възникват едни орнаменти а отпадат други. В нашия анализ сме длъжни да разгледаме най-близките до предполагаемото време на строежа на Кръглата църква, източници. В своята тържествена реч, обръщайки се към епископ Павлин и към епископите, събрани за освещаването на църквата в Тир (Палестина) през 314-315 г., към клира и към народа, Евсевий Кесарийски първи разкрива символиката на християнската базилика, която съответства на йерархическото членение на вярващите и подражава на Соломоновия храм. В публикуваната Църковна история на Евсевий Кесарийски[9], в Книга 10, Глава 4 е записано :

„39. Впрочем, на влезлия вътре през вратата, той не позволявал да престъпни направо в светилището с нечисти неизмити крака, но, оставяйки между храма и вратата на оградата достатъчно голямо място, и го украсил от всички страни с по четири полукръгли портика и му предал вид на четириъгълник, поддържан отвсякъде с колони. В промеждутъка между тях поставил дървени решетки съразмерно с височината, а пространството между портиците отгоре оставил открито, за да е видно небето и да влиза свеж, осветен от слънчевите лъчи въздух.

40. Тук, срещу храма, той поместил символът на святоо очищение, т.е. създал източник, който давал обилна вода за измиване на влизащите в църковния двор. Тук се спират в началото всички влизащи и всички виждали богообразната красота; това е и мястото за нуждаещите се от първоначални наставления.

41. След този първи изглед – друг: множество вътрешни предверия водят към входа на храма; на страната обърната към слънцето, той направил три врати, при което средната направил най-висока и по-широка от страничните (те били като телохранители при царицата), и я украсил с бронзови, на желязна основа изваяния и резби.

42. Точно такъв брой предверия разположил и в другите портици, от двете страни на храма; той замислил да направи над тях различни отвори, за даде повече светлина в зданието, и ги украсил с тънка дървена резба. За самата базилика употребил изобилно количество скъпи материали, без да жали средства.

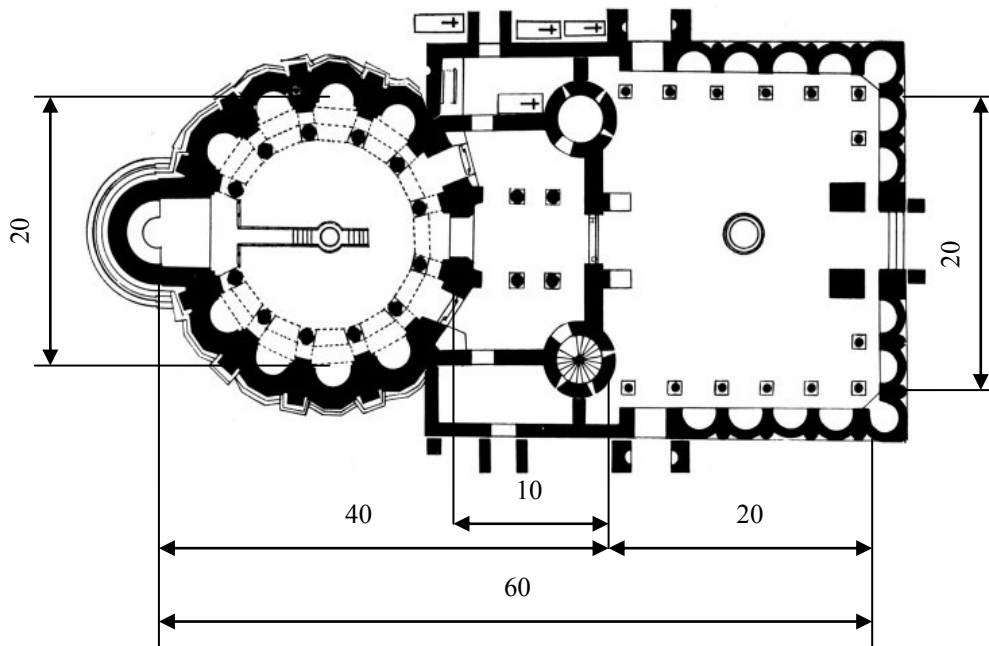
.....
45. Не останал без внимание и подът – той го покрил с превъзходен мрамор и едва след това преминал към външните части на храма: направил от двете му странични страни два много големи притвора и помещения, съединяващи прохода със средната негова част. Тези пристройки миролюбивия наш Соломон, строителя на Господния храм, направил за тези, които се нуждаят от очистване с вода и Свети Дух, така че да се осъществи в действителност пророчеството, изпратено свише :

46. „последната слава на този храм ще надмине първата”.....

Опитът на римските центрически постройки широко се използват в епохата на ранното християнство през IV-V век, когато е започнало масово строителство на храмовете на новия култ. Голямо влияние на храмовете с ротонди оказва Пантеона в Рим [10], построен около 125г.. Центрически постройки с акцент на ротонда през IV век са мавзолеите на Диоклетиян, Константин, Елена, на Галерий, храмът на Минерва Медика в Рим, дворецът на Диоклетиян в Сплит и други. По същото това време Константин и Елена вече са построили и храма на Гроба Господен категорично изграден като ротонда .

Това е всичко, което е знаел архитектът на Кръглата църква през IV век.

На фигура 2 е показана схема на реализираната Кръглата църква, каквато я разкрива и публикува Кръстьо Миятев [11] .

Фигура 2

Първо Кръглата църква цялата е построена от **НЕДЯЛАНИ** камъни. Второ стълба за качване на втория етаж има **САМО** в северната кула, тази на царя. В кулата на Свещеника – южната кула, **НЯМА** стълба, той не трябва да се качва нагоре, според указанията дадени на Моисей. И трето спазени са пропорциите на храма, които Господ дава на Соломон. Когато се използва „старата мярка” за „царски лакът”, равна на 53 сегашни сантиметри. На фигура 2 реалните размери на построения храм са показани изразени в лакти според „старата мярка”. Измерванията в метри и съответно в лакти, са показани в Таблица 1. Така са изпълнени най-важните указания на Господ !!! Естествено е и централната част да е построена във вид на ротонда.

Таблица 1

Размери	[m]	[N x лакът]
Обща дължина на храма	31.80	60 x 0.53
Ширина на храма	10.60	20 x 0.53
Дължина на атрия	10.60	20 x 0.53
Ширина на атрия	10.60	20 x 0.53
Дължина на нартекса	5.30	10 x 0.53
Ширина на нартекса	10.60	20 x 0.53

Неоспоримото второ видимо доказателство за датировката на построяването на Кръглата църква, което изследователя трябва да види и да не подминава, е наличието на атрий. В следствие на измененията и литургичната практика, много добре описани от С.Станев [12], след VI век атрият е отменен като изискване при архитектурното планиране на християнските храмове. Следователно Кръглата църква е построено **ПРЕДИ VI век!**

Трето - предписанията, които Евсевий Кесарийски дава през 313-314 година, са изпълнени – построен е атрий с точно указаните форми и размери, направен е и кладенец по средата за очищението, четири са конхите на ротондата, толкова, колкото са полукръглите портика на атрия. Напълно естествено е древният архитект да се съобрази с описанията, които най-близко стоящия във времето до него, църковен авторитет дава през 313 година

На края, но не по-важност е Абецедарът, подредбата на буквите в азбуката Глаголица. В Южния притвор, на стената на самата църква, на височината на която достига човек, когато е на колене, има издълбана **истинската подредба на глаголическите букви.**

Възстановката на надписа е публикувана от Медунцева и Попонстантинов през 1984г. [13]. Характерно за технологията на направа на надписа е, че буквите са малки и няма изкъртвания при чертаенето им върху ронливата мазилка на църквата. Което означава, че надписът е направен когато мазилката е била още мокра. Азбуката Глаголица е „извадена” на бял свят от мизийския епископ Улфила (310-382). Къде другаде Улфила ще напише азбуката Глаголица ако не в Южния притвор на Кръглата църква? Точно в помещението от южната страна на централната апсида на църквата, където се пазят одежди, книги и т.н., които се използват в богослуженията (свещените съдове се съхраняват в протезиса, северната страна на светилището) и в източнокатолическата и в православната църква. В този диаконикона се изгражда и умивалник, чиято канализация се събира в почетно място, където течности, като вода се използва за измиване на светите неща и чак след това се изхвърля. Тази вода може да се използва от духовенството за измиване на ръце преди започване на Божествената литургия. Затова в южния притвор на Кръглата църква е изработено и каменно корито за описаните цели. Абецедарът, написан на точното място в диаконикона, и каменното корито са още едно доказателство за датировката на Кръглата църква през IV век .

Всички факти изложени по-горе доказват, че времето на построяването на Кръглата църква е някъде около 324-330 години. Времето на разрушаването на Кръглата църква остава дискуссионен въпрос. Има предположения, че тя е разрушена и засипана с пръст или веднага след заповедта на Теодосий I през 381 година, който забранява изповядването на друга разновидност на християнството, освен гръцкия вариант с видоизменения Символ на вярата от Константинополския събор, или след поражението на бунта на Гайна през 400г, или след Халкедонския събор 451г.

Съществуват още множество доказателства за това, че Кръглата църква е храм, построен през IV век. Такива могат да се намерят при анализа на вида на капителите на колоните, на основите им, на корнизите, на подовата мозайка и други. И накрая, броят на сега откритите християнски църкви от IV век на територията на България са повече от 260 [14]. Кръглата църква не е самотна, тя се вписва в общия процес на строене на християнски църкви през IV век.

Невъзможността на историческата наука да обвърже логически множеството доказателства за произхода и принадлежността на Кръглата църква дава основание на учени от Югославия и Румъния да градят теории, чрез които се отхвърля творчеството на българите на Балканите дори и през IX век. Тази битка се започва през 60-те години на миналия век [15]. За съжаление нашите историци, не приемайки автохтонната теория за произхода на българите, не успяват да защитят истинската история на българите на Балканите.

Настоящото изследване обвързва неоспоримото присъствието на българите на Балканите, много преди идването на Аспарух, с наличието на реални исторически факти за уникалното творчество на тези българи. Изобщо не е необходимо древният архитект да се съобразява с никакви храмове в Европа и да прави „заемки” от тях! Доказано е, че всякакъв тип аналогии с по-късни от IV век храмове в Европа са неадекватни и неуместни ако не се подчертава приоритета на Кръглата църква. Ако тя се постави на вярното и място на времевата ос, Кръглата църква се превръща в **ПЪРВИЯТ** или един от **ПЪРВИТЕ** християнски храмове в Европа. В нея са заложили пропорциите и технологиите за построяването на следващите храмове през средновековието в Европа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Р. Magdalino, The Byzantine Antecedents of the Round Church at Preslav. — Проблеми на изкуството, 45, 2012, бр. 2, 3-5
2. Динеков. П., Куев, К., Петканова, Д. Христоматия по старобългарска литература. С., 1967, 108-109 (превод на К. Куев).

3. Ценов Г., Кроватова България и покръстването на Българите, ИК"Хелиопол", 2004, ISBN 954-578-160-2
4. Ценов Г., Хуните, които основаха Българската държава, Печ.Древна България, София, 1940г., 102 стр.,Второ издание 2002г.
5. Исихий Милетски, "Световна хроника на града Византия от основаването му до 330г." книга,VI, *Scriptores originvm Constantinopolitanarvm* , recensvit Teodorvs Preger, Lipsiale MCMVII, 1901
6. Библия - 1925 г. изд. "Св.Синод на Българската църква-1925 г
7. W.O.E. Oesterley, *The Jewish Background of the Christian Liturgy* (Oxford: The Clarendon Press, 1925).
8. Chalkia E. *Le mense paleocristiane*. Città del Vaticano, 1991.
9. Евсевий Кесарийский - Церковная история, «Издательство Олега Абышко», 2013. — 544 с., ISBN 978-5-990089-80-8
10. Всеобщая история архитектуры. Гл. ред. Баранов Н.В. в 12 томах. Москва, «Стройиздат», 1970. т 2. 530-540
11. Миятев Кр., Кръглата църква в Преслав. София: Държ. печ., 1932. 281 с.
12. Станев С., Литургичното планиране: За и против функционирането на атрия в Константинополската църква през VII век,Изследвания в чест на Стефан Бояджиев, изд. Национален археологически музей при БАН, 2011
13. Медынцева А., Попконстантинов К., Надписи из Круглой церкви в Преславе. 1984,София.
14. Димитров Д., Християнските храмове по Българските земи I-IX век, Фондация „Покров Богородичен“,2013, ISBN 978-954-2972-17-4
15. Димитър Овчаров ,История на българите: изкривявания и фалшификации, сборник, ч. 1, София, “ТанНакРа” 39, ISBN 954-9942-41-4